

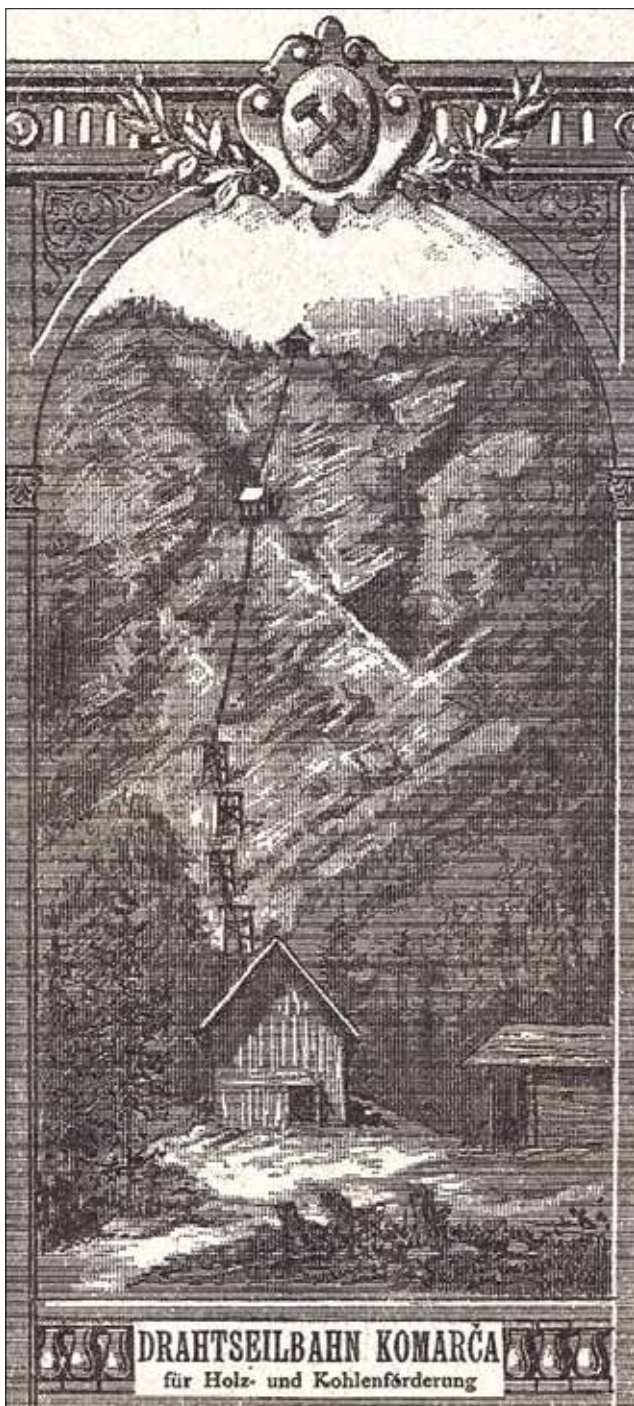
Gozdovi Kranjske industrijske družbe

Gornjesavski muzej Jesenice je v sodelovanju z Gozdarskim oddelkom Tehničnega muzeja Slovenije in Zavodom za gozdove Slovenije območno enoto Bled pripravil razstavo Gozdovi Kranjske industrijske družbe, ki bo v tednu gozdov 2016 odprta v galeriji Gozdarskega inštituta Slovenije.

Gozdovi Kranjske industrijske družbe in njihovo izkoriščanje

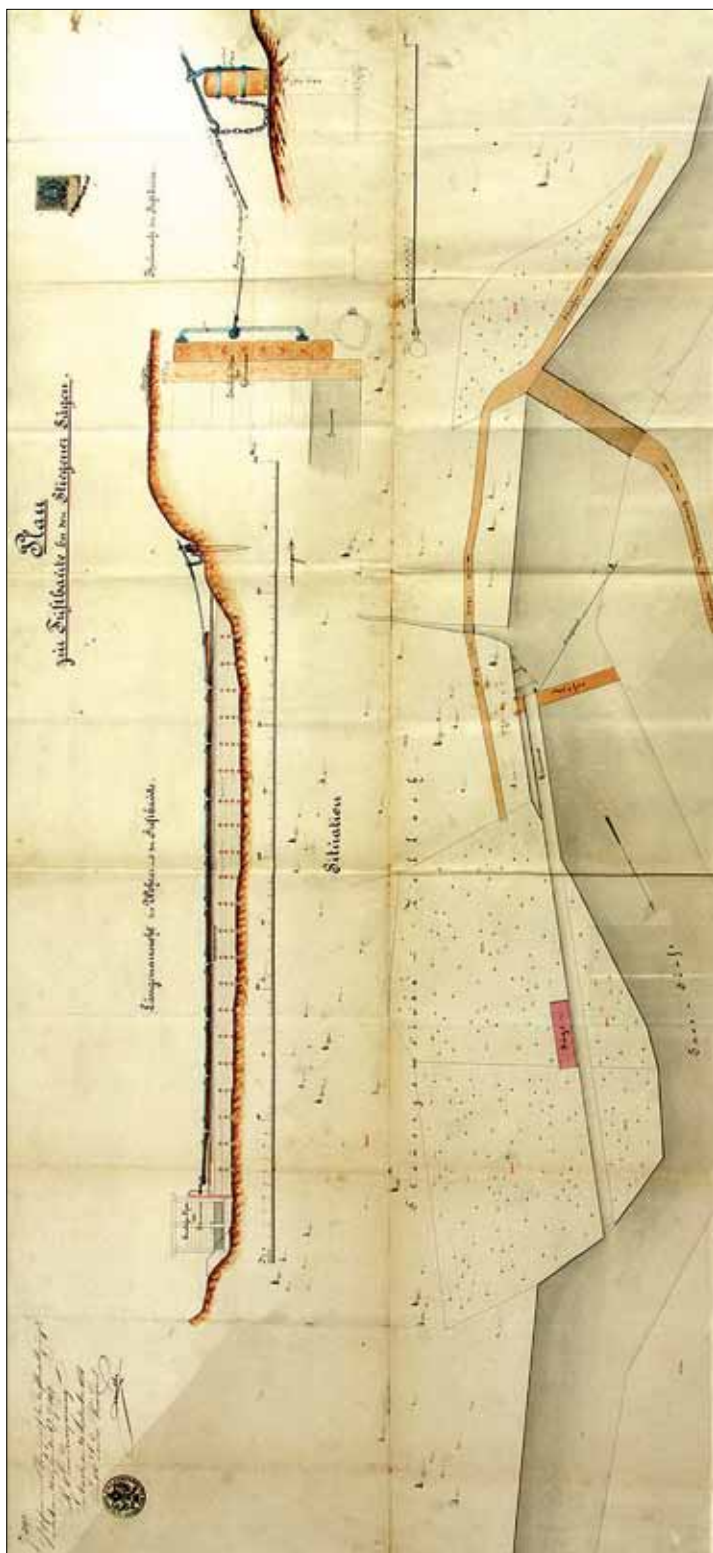
Kranjska industrijska družba je bila ustanovljena leta 1869. Njeni najmočnejši delničarji so bili fužinarji Zois ter bančniki, veletrgovci in lastniki parnega mlina Luckmani. V prvih treh letih svojega obstoja je družba kupila metalurške obrate na Gorenjskem in njihove gozdne posesti. Na Pokljuki, Jelovici, Mežakli, v Bohinju, Zgornjesavski dolini in na območju Tržiča je posedovala okoli 28.000 ha gozdov.

V Zgornjesavski dolini je posedovala revirje Pišnica, Martuljek in Belca. V prvem so bili značilni sestoji macesna, ki so se mešali s smreko. Revir je družba slabo izkoriščala, ker sta bila sečnja in transport zaradi strmega in plazovitega terena izredno težavna in nevarna. Ob Mali in Veliki Pišnici je imela dve kopišči z oglarskima kočama, do katerih je leta 1890 zgradila vozno pot.¹ V Karavankah so bili revirji Savske jame, Javornik in Zelenica. Mežakla je bila razdeljena na revirje Mežakla, Srednji vrh in Poljane. Revir Krma je obsegal območje pod Debelo pečjo, Zgornjo in Spodnjo Krmo. Pri spravilu lesa so si pomagali z reko Radovno. Les so plavili od začetka maja do konca junija in od začetka septembra do sredine

Slika 1: Katalog izdelkov KID iz leta 1896 z upodobitvijo Pantzove žičnice na Komarčo, hrani Gornjesavski muzej Jesenice.

¹ GMJ, arhiv KID, serija Gozdovi, načrt terase ceste v gozd Pišnica, 23. 6. 1890.

Slika 2: Načrt splavarskih grabelj pri žagi v Soteski, ki ga je 25. 9. 1883 izdelal Lambert von Pantz. Hrani Marijan Por. (daj na celo stran ležeče).

oktobra ob srednjem vodostaju.² Pri fužini v Radovni so postavili splavarske grablje, ki so pomagale pri dvigu lesa iz vode.³

Revir Mokri log in Štenge je obsegal gozdne parcele med Jelovico in Pokljuko v okolici Soteske, Nomenja, Bohinjske Bele in Gorjuš. Poleg prevladujočih sestojev smreke je bila zelo pogosta tisa.⁴ Tukaj je dal tehnični ravnatelj KID Lambert von Pantz med leti 1876 in 1889 postaviti tri samotežne žičnice. V Podkoritu so zgradili sploh prvo gozdarsko žičnico na Slovenskem. Zgornja postaja je bila pod Bitenjsko planino. Od spodnje postaje do Save Bohinjke so leta 1893 v dolžini 320 metrov postavili leseno železnico, tako imenovani »Rollbahn«. Po lesenih tirnicah je vozičke vlekla vprežna živina. Z vozička so hlode zvalili v Savo Bohinjko.⁵ Najmlajša od Pantzovih žižnic je bila v Mokrem logu. Hlode je vozila z območja Gorjuš. Najdlje je delovala žičnica

² GMJ, arhiv KID, t. e. 56, a. e. 487.

³ GMJ, arhiv KID, t. e. 56, a. e. 487, Dokumentacija o lastništvu splavarskih grabelj z dne 5. julij 1895.

⁴ GMJ, arhiv KID, t. e. 49, a. e. 462, Cenitev gozdov KID na Gorenjskem, 29. 6. 1892.

⁵ Arhiv Gozdne uprave Bohinjska Bistrica, Plan über die projekt. Anlage einer Rollbahn von der Stürze der Podkoriter Drahtseilbahn bis zum Savefluß, Jauerburg 24. 7. 1893.

Slika3: Tehnični direktor KID Lambert von Pantz (1835–1895), hrani Gornjesavski muzej Jesenice.

v Blatnem grabnu v Soteski, ki se je edina ohranila do danes.⁶

Revir Notranji Bohinj se je nahajal v okolici Bohinjskega jezera, Savice in Studorja. Nad Komarčo so drevesa zaradi specifičnih klimatskih pogojev počasi rasla in so dosegala visoko kakovost. V cenitvi KID iz leta 1892 je navedeno, da so bili tam včasih sestoji smreke pomešani z bukvijo. Zaradi sečnje se je delež bukve zmanjšal. V najvišjih legah se je smreka mešala z macesnom, tu pa tam pa se je pojavila tudi jelka. Spravilo lesa je potekalo s pomočjo zemeljskih in lesenih drč, pozimi s sanmi do zgornje postaje Pantzove žičnice. Ta je obratovala le 17 let in v tem času

prepeljala v dolino okoli 25.000 m³ lesa in neznano količino oglja.⁷ Premagala je 597 metrov višinske razlike. Od njene spodnje postaje do jezera je Družba zgradila cesto. Transport je potem potekal po vodi vse do žage v Soteski.⁸ Tukaj so po načrtu Lamberta von Pantza leta 1883 izdelali splavarske grablje, ki so ustavljale les in ga usmerjale proti žagi.⁹

Revir Pokljuka je obsegal severovzhodni del planote, planini Klek in Lipanco. Tukaj je z izjemo bukovih sestojev vzhodno od Kranjske doline prevladovala smreka. Bukev je bila izsekana.¹⁰ Družba je za spravilo lesa zgradila cesto od Rudnega polja do Mrzlega Studenca, kjer je bila povezava s Koprivnikom, Gorjami in Radovno.¹¹

Tržiški gozdovi so bili razdeljeni na revirje Sveta Ana na obeh straneh ljubeljske ceste, Sveta Katarina v Jelendolu, Ročenca in Dobje v okolici Bistrice pri Tržiču.¹²

Z naštetimi gozdovi Kranjska industrijska družba ni svobodno razpolagala, ampak se je morala s kmeti pogajati o ureditvi servitutnih pravic.¹³ V času pred zemljiško odvezo¹⁴ so imeli podložniki pravico uživanja gozdov, pašnikov in planin v obliki servitutov, to je v obsegu, kolikor je posamezna podložniška domačija potrebovala. Po patentnem zakonu o ureditvi služnosti v gozdovih iz leta 1853 so morali lastniki nekdanjih gospostev kmetom razdeliti določeno površino gozdov. Samo od nekdanjega blejskega gospodstva

⁷ Mag. Vladimir Vilman, Tehnične značilnosti Pantzovih samotežnih žičnic v Bohinju, Gozdovi Kranjske industrijske družbe, Jesenice 2014, str. 73.

⁸ Prav tam.

⁹ Načrt z dne 25. 9. 1883 hrani Marjan Por.

¹⁰ GMJ, arhiv KID, t. e. 49, a. e. 462, Cenitev gozdov KID na Gorenjskem, 29. 6. 1892.

¹¹ GMJ, arhiv KID, t. e. 53, a. e. 479, Protokol z dne 5. 7. 1891.

¹² GMJ, arhiv KID, t. e. 49, a. e. 462, Cenitev gozdov KID na Gorenjskem, 29. 6. 1892.

¹³ Servitutne pravice so se nanašale na pašne in gozdne pravice prebivalcev in naselbinskih enot. Patent o zemljiški odvezi je predvidel odpravo ali regulacijo takih pravic, za kar je prinesel podrobnejša navodila patent z dne 5. julij 1853 o regulaciji in odvezi drvarskih, pašnih in gozdno-proizvodnih pravic do pridobivanja služnostnih in skupnih pravic. Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1996, str. 486.

¹⁴ Zemljiška odveza je bila formalno uvedena z Zakonom o odpravi tlačanstva, ki sta ga 7. 9. 1848 sprejela avstrijski državni zbor in cesar Ferdinand I.

⁶ Ivan Veber, Gozdovi bohinjskih fužinarjev, Bled 1986, str. 26.

je morala Družba med kmete razdeliti 4.954 ha gozdov. Ker je izvajanje zakona potekala počasi, so nekateri kmetje vzeli zakon v svoje roke in so si gozdove hoteli prilastiti brez sporazuma s KID. Za to so si posebej prizadevali v Stari Fužini in Studorju. Vaščani so gozdarjem preprečevali dostop v gozdove. Zaradi tega je prišlo do sodnega spora, ki se je končal z obsodbo posameznih kmetov na dve leti zapor in povračilo sodnih stroškov.¹⁵ KID je ljudi, ki so imeli servitutne pravice, delno izplačala v zemlji, delno z denarjem.¹⁶

Gozdnih parcel ni oddajala le kmetom, ampak tudi planinskim društvom. Leta 1877 je v parcelo 1717 v katastrski občini Studor odstopila kranjski sekciji Nemško-avstrijskega planinskega društva za izgradnjo Koče Marija Terezija (danes Dom Planika). Istega leta je odstopila še parcelo številka 1719 avstrijskemu turističnemu klubu za postavitev Koče pri Triglavskih jezerih.¹⁷

Gozdni urad KID

Za upravljanje z gozdnimi posestmi je KID ustanovila gozdni urad, ki se je nahajal v pritličju nekdanje Zoisove graščine na Javorniku. Njegov prvi vodja je bil gozdni nadupravitelj Karl Seitner z Moravske. Pred tem je opravljal različne ugledne službe. Bil je geometer na Auerspergovem posestvu v Kočevju, hozdar v Jurkloštru, Dolu in v Postojni ter pri fužinarju Viktorju Ruardu upravitelj gozdov nekdanjega blejskega gospostva. Njegovo znanje je družba zelo cenila in je imel sprva celo višjo plačo od tehniškega direktorja viteza Lamberta von Pantza.¹⁸ Urad je vodil do leta 1889, ko je odšel na deželno finančno direkcijo v Sarajevo. Nasledil ga je češki gozdarski strokovnjak Gustav Schwickert, ki pa je na tem mestu ostal le eno leto. Zamenjal ga je Henrik Mallner, ki je po prodaji tržiških gozdov postal upravitelj Bornovega posestva. Upravitelje v Bohinjski Bistrici, Bohinjski Beli, Spodnjih Gorjah in nadgozdarja na Javorniku. Med nadgozdarji je pomembno delo opravil Karl Posch, ki je izdelal gozdnogospodarska načrta

za Mežaklo in Pokljuko. Pri izdelavi načrta in kart gozdnih posesti mu je pomagal geometer Ferdinanda Krena. (Ferdinand Kren)

Gozdnim upraviteljem in nadgozdarjem so bili podrejeni gozdarji, gozdni in lovski čuvaji. Slednji so prijavljali divji lov, spremljali število odstreljenih živali in podatke pošiljali na okrajno glavarstvo v Radovljico. Ob nastopu službe pri KID so morali podpisati prisego v slovenskem jeziku. Po prisegi je čuvaj dobil pravico nositi orožje in zaupano mu je bilo določeno območje. V fondu okrajnega glavarstva Radovljica, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, je iz leta 1891 ohranjena prisega Tomaža Polaka iz Stare Fužine, ki se glasi:

»Prisega

Prisegam, da bom nad lovsko in gojzadno lastnino, ki je meni v nagled zaupana, vselej koliko bo moč skerbno in zvesto čul, in jo varoval, da bom vsacega kteri bi kakor koli skušal, jo poškodovati, ali jo resnično poškodoval, ne glede na osebo po svoji vesti ovadil, če bo treba po postavi rubil ali prijel, da nobenega nekrivega lažnjivo ne bom tožil, ne v sumnjo spravljaj, da bodem vsako škodo, kolikor bo moč, odvrnil, in storjene poškodbe, kakor naj bolj vem po svoji vesti napovedoval in cenil, in po postavi terjal, da se popravi, da se dolžnostim, ki so meni naložene brez vedi in dovoljenja svojih višjih ali naprej postavljenih, ali brez neizogibljive zadržbe nikoli ne bom odtegnil, in da bom čez stvari, ki bodo meni zaupane vsikdar prav račun dajal. Kakor resnično mi Bog pomagaj! Tomaž Polak.«¹⁹

Gozdnogospodarski načrt Mežakle Karla Poscha, iz leta 1887

V načrtu Mežakle iz leta 1887 je podal opis topografskih značilnosti, zgodovine, lastniških razmerij, stanje divjadi in dreves. Predstavljena so tudi prva prizadevanja za omejitev sečnje dreves. Leta 1807 je tedanja blejska uprava določila kazen za posek mladega lesa v znesku enega dukata za eno deblo. Leta 1838 je višji gozdarski mojster na blejski upravi Anton Ferdinand Pershina predlagal kontrolo imetnikov servitutnih pravic, s čimer bi omejili prodajo gozdnih produktov. Zaradi pomanjkanja gozdnega osebja se predlog

19 AS 137 Okrajno glavarstvo Radovljica, t. e. 211, a. e. 1366, Protokol 31. 3. 1891.

¹⁵ Ivan Veber, Gozdovi bohinjskih fužinarjev, Bled 1986, str. 24.

¹⁶ GMJ, arhiv KID, t. e. 49, a. e. 462, 29. 6. 1892.

¹⁷ GMJ, arhiv KID, t. e. 34, a. e. 270, Prevzemni protokol z dne 7. 9. 1895.

¹⁸ GMJ, arhiv KID, t. e. 63, a. e. 511, Davčne prijave za dohodnino uradnikov KID od leta 1875 do 1880.

Slika 4: Zoisova graščina na Javorniku, hrani Gornjesavski muzej Jesenice.

v praksi ni izvajal. Pri opisu lovskih razmer so zanimivi podatki, da je veliko gamsov, srn, divje perjadi, petelinov, zajcev in lisic. Najdejo se tudi posamezni medvedi in celo risi.²⁰ Pri opisu stanja dreves so bila le-ta razdeljena v starostne skupine. Prva perioda traja do prvih 20 let, druga od 20 do 40, tretja od 40 do 60, četrta od 60 do 80 in peta do 100 ali več let. Posch je določil, da se lahko posekajo drevesa iz četrte periode. V načrtu je tudi navedeno, v katerih predelih Mežakle se izvaja pogozdovanje in da so pri tem uspešni. Opisal je, da je gozd mešan. Sestavljata ga predvsem smreka in bukev. V varstvenem območju navaja jelko, v višjih in severnih legah še macesen. Območje je bilo razdeljeno v tri samostojne revirje: Mežakla, Srednji vrh in Poljana. Vsak se je delil v razreda A (gozd brez podrastja) in B (redke gozd). Najboljši sestoji so bili namenjeni obratovalnemu razredu A, ki je predpisoval postopno sečnjo. Slabši sestoji, ki

so praviloma rasli na najvišjih legah, so pripadali obratovalnemu razredu B. Načrtovali so skromne poseke. Obratovalni razred C je predstavljal zaščitene oziroma varovalne gozdove.²¹ Podobno kot ta načrt je vsebinsko razdeljen načrt Pokljuke. V načrtu Mežakla je omenjeno, da je gozdni mojster Mihael Buberl naredil gozdnogospodarski načrt tudi za območje Tržiča. V načrtih je navedena škoda, povzročena zaradi požarov, plazov, viharjev in živine. Na Mežakli se omenjata dva požara, na Pokljuki pa je bilo najhuje leta 1849, ko je požar trajal več tednov. Uničen je bil predel pod Lipanco. Od požarov, ki so v času KID uničili večje predel, je potrebno omeniti tistega na Jelenkamnu nad Jesenicam. 14. 8. 1917 ga je povzročil bombni napad italijanskih letal. Požgana gozdna površina je znašala okoli 15 ha. Še več let po vojni je bila glavnina pogozdovanih del Družbe usmerjena v sanacijo omenjenega predela. Sadike so dobili v

20 GMJ, arhiv KID, serija Načrti, Gozdnogospodarski načrt Mežakle 1887.

21 Ivan Veber, Gozdovi bohinjskih fužinarjev, Bled 1986, str. 36.

svoji drevesnici na Pristavi v Javorniškem Rovtu.²² Kranjska industrijska družba je za pogozdovanje imela večje število drevesnic, kjer so iz semen vzgajali sadike za lastno uporabo in prodajo. Leta 1896 je imela drevesnice na Pristavi s 432 m² površine, na Mežakli s 431 m² in na Javorniku s 1.680 m².²³

Pomen lesa za KID

Kranjska industrijska družba je gozdove potrebovala predvsem zaradi jamskega lesa in oglja. Oglje so uporabljali v kovačnicah, pudlovkah in plavžih. V popisu fužin iz leta 1877 je navedeno, da so za proizvodnjo 100 kg surovega železa ali grodlja potrebovali približno 0,4 m³ oglja.²⁴ Pri tem so uporabljali bukovo in smrekovo oglje. S proizvodnjo slovitega visokovsebnostnega feromangana se je poraba oglja povečala na 1,3 m³. V obdobju med letoma 1874 in 1891 je KID v povprečju letno porabila 80.000 m³ oglja, ki ga je delno pridobila v svojih gozdovih, delno pa ga je kupovala.²⁵

Z izgradnjo jeseniške Siemens-Martinove jeklarne, kjer so peči ogrevali s premogom, in s postopnim zapiranjem plavžev, se je potreba po oglju občutno zmanjšala. V Družbi so začeli razmišljati o postopni prodaji gozdov. Predsednik KID Hugo Noot je bil v dobrih odnosih z nemškim poslovnežem Julijem baronom von Bornom, ki

je bil solastnik berlinske banke Born & Bosse in direktor železnice Berlin – Stettin. Z njim je hodil na lov na Komno in v tržiške gozdove. Navduševal se je nad lepotami Gorenjske, zato se je tudi odločil za nakup tržiške posesti. Na Bledu je 15. 9. 1891 sklenil nakupno pogodbo v vrednosti 236.000 goldinarjev.²⁶

Še isto leto se je Družba začela pogajati z ministrstvom za kmetijstvo o usodi gozdnih posesti v Bohinju, Zgornjesavski dolini, na Pokljuki, Jelovci in Mežakli. Do prodaje je prišlo 14. 5. 1895. Ministrstvo je odštelo 1.400.000 goldinarjev in posesti zaupalo Kranjskemu verskemu skladu.²⁷ Na njenem posestvu je bila 1. 7. 1895 vpeljana državna uprava,²⁸ ki jo je izvrševal cesarsko kraljevi blejski gozdni urad na Javorniku. Leta 1897 so upravo za blejske in zgornjesavske verskozakladne gozdove prinesli na posestvo Boben v Zagorichah.²⁹

Kranjska industrijska družba je obdržala gozdne posesti na Zelenici, na sedlu Jekel, v Savskih jamah, v okolici Javornika in manjšo parcelo nad fužino v Radovni.³⁰ Njeno celotno premoženje je bilo po koncu druge svetovne vojne podržavljeno.

Dr. Marko MUGERLI,
kustos Gornjesavskega muzeja Jesenice

²² GMJ, arhiv KID, t. e. 145, a. e. 1198, Poročilo z dne 28. 5. 1941.

²³ GMJ, arhiv KID, t. e. 49, a. e. 462, Poročila gozdnega nadzorstva o površini drevesnic in številu sadik 11. 2. 1897.

²⁴ GMJ, arhiv KID, t. e. 33, a. e. 258, Prepis popisa vseh gorenjskih fužin, ki so spadale pod KID, njihovih rudnikov, delavstva in proizvodnje, 15. 7. 1877.

²⁵ GMJ, arhiv KID, t. e. 67, a. e. 527, Letna poslovna poročila generalne skupščine KID.

²⁶ Bojan Knific, *Borni v Trziču*, tipkopis v Trziškem muzeju, Tržič 2013, str. 9–14.

²⁷ GMJ, arhiv KID, t. e. 34, a. e. 270, Obvestilo Ministrstva za kmetijstvo direktorju Luckmannu, 31. 5. 1895.

²⁸ Janez Juvan, *Nekaj podatkov o zgodovinskem razvoju gospodarjenja z gozdovi v Triglavskem območju*, *Gozdarski vestnik* 1966, št. 9–10, str. 279.

²⁹ Ivan Veber, *Gozdovi bohinjskih fužinarjev*, Bled 1986, str. 29.

³⁰ GMJ, arhiv KID, t. e. 50, a. e. 468, Cenitve in popis posestev, ki so ob prodaji verskemu skladu ostale KID 7. 2. 1895.